

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

Organizacija TIGR in obveščevalna služba VKJ (1919–1941)

Ko prebiramo zapise in študije o delovanju organizacije TIGR na Primorskem, navadno zasledimo mnenja in tudi trditve, da je šlo za povsem samoniklo organizacijo, ki se je prva uprla proti italijanskemu fašizmu, s tem, da se nekako sramežljivo prizna, da je bila tudi poveza z britansko obveščevalno službo, in da so prav zaradi tega vosovci in oznovci pobijali tigrovce kot tuje agente in podobno.

Tudi osnovni viri o organizaciji TIGR, predvsem dr. Mira Cenčič, raje navajajo, da je tigrovec Zelen sodeloval z britansko obveščevalno službo, pri tem pa popolnoma zanemarjajo, da je bil dejansko tajni sodelavec obveščevalno službe VKJ, ki je pozneje opravljal neke naloge tudi za potrebe britanske obveščevalne službe.

Čeprav sem v svoji nedavni knjigi¹ verjetno prvi postregel z nekaterimi podatki, ki pričajo prav nasprotno, naši zgodovinarji tega še niso zasledili, saj pri njih velja samo tisto, kar objavijo in preberejo v svojih zgodovinskih revijah.

Seveda pa vsi ne mislijo tako in prav na spodbudo nekaterih znancev tega spletišča podajam malce razširjeno poglavje iz omenjene knjige, ki obravnava nekatere vidike delovanja doslej malo znanega obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, ki ga je ustanovil in dolgo časa vodil profesionalni obveščevalni in generalštabni polkovnik **Viktor Andrejka**, sin avstro-ogrskega gardnega podpolkovnika Jerneja Andrejke – Livnogradskega.

O njem sem na spletišču objavil celoten zapis iz omenjene knjige pod naslovom *Viktor J. ANDREJKA, pl. Livnogradski, generalštabni polkovnik vojske Kraljevine Jugoslavije - prvi slovenski častnik vojaške obveščevalne službe*.

Tukaj navajam nekaj podatkov o tem, kako je polkovnik Viktor Andrejka obveščevalno deloval na Primorskem še v času spopadov na soški fronti 1915, zlasti pa o tem kako je organiziral delovanje obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, kateri je bil usmerjen proti Italiji pa tudi proti Avstriji

Poskušam dokazati tezo, da je organizacija TIGR na Primorskem delovala z izdatno pomočjo navedenega OC VKJ v Ljubljani.

Namreč, iz raznih skript in učbenik o delovanju italijanske vojaško-obveščevalne (SISMI) in politično-obveščevalne službe (OVRE) do 1941, sem izluščil podatek, da sta obe službi bili na slovenskem prostoru dokaj uspešni.

¹ Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy Maribor, 2011

Viktor J. Andrejka, polkovnik, 1935
(M. Andrejka, družinski album, vir ZAL, fond 52/1)

Zato sem tudi že leta 1998² zapisal naslednje:

Verjetno je bila italijanska obveščevalna služba najbolj agresivna do Jugoslavije še iz predvojnih časov³, pa je tako kontinuirano delovala iz obmejnih obveščevalnih centrov (Trst, Gorica, Videm, Benetke, Padova, Vittorio Veneto, Bari) in diplomatsko-konzularnih predstavništev v Jugoslaviji. Najbolj je bil znan predvojni vojaški ataše v Beogradu, polkovnik Prasca, ki je imel osebno na zvezi 34 agentov, med njimi tudi dva v obveščevalnem oddelku generalštaba bivše vojske Kraljevine Jugoslavije..

In prav polkovnik Prasca naj bi prav v Beogradu dobival sezname pripadnikov organizacije TIGR na podlagi katerih so Italijani uprizorili znane procese proti tigrovcem.

Polkovnik **Sebastian Prasca** (1883–1961), iz znane plemiške družine, je bil italijanski vojaški ataše v Beogradu od 1924 od 1930 (pozneje bil tudi ataše v Franciji in Nemčiji), 1940 povišan v čin generalmajorja, sodeloval v napadu na Grčijo, pozneje večinoma služboval v Albaniji. Ko je prispel v Beograd z ekipo šolanih obveščevalcev in lepotcev, so uprizorili pravi lov na soproge generalov in politikov (sam je ljubimkal s soprogo generala Hadžića, načelnika GŠ, njegov pomočnik pa s soprogo Stojadinovića, predsednika vlade). Svoje agente so

² Marijan F. Kranjc, *Balkanski vojaški poligon*, Borec Ljubljana, 1998, str. 40

³ ŠCB Pančevo, *Italijanska obaveštajna služba prije rata*, št. 7, evid. št. 204

pridobivali z denarjem. Tako naj bi imel 34 agentov, od tega tri u obveščevalnem oddelku GŠ VKJ (polkovnik Novaković v operativnem odseku, polkovnik Mitić in prof. Cvet, šef odseka za šifre – menda kasneje obsojeni na smrt), pa je tako dejansko imel na voljo vse podatke o obveščevalni dejavnosti in stanju VKJ. Realno je predpostaviti, da so Italijani imeli tudi vsa poročila, ki jih je iz Ljubljane pošiljal polkovnik Viktor Andrejka, predvsem podatke o dejavnosti organizacije TIGR.

Zato velja predstaviti nekaj zanimivih podatkov o polkovniku Viktorju Andrejki.

Sebastian Prasca, generalmajor, 1940
(Google, slike)

Načelnik obveščevalnega oddelka »soške« armade AOV 1915

Podatke iz kariere polkovnika Andrejke ne bom ponavljal. Moram pa posebej poudariti, da je bil stotnik Andrejka okrog leta 1915, po povratku z galicijske fronte premeščen na italijansko. Bil je postavljen za načelnika obveščevalne službe armadnega poveljstva v Gradcu, pozneje v Postojni, katerega je vodil general oz. feldmaršal Svetožar Borojević.

Na tej dolžnosti naj bi po nalogah vrhovnega poveljstva skušal ublažiti napetosti med vojaškimi oblastmi in slovenskim prebivalstvom. Tako naj bi od julija 1915 vodil akcijo na Kranjskem in Primorskem, v kateri bi pritegnil Slovence k obrambi pred morebitno italijansko invazijo. V akcijo je pritegnil celo voditelje Slovenske ljudske stranke, s katerimi so menda pripravili tudi načrt za ustanovitev avtonomnega ilirskega področja, vendar projekt ni bil uresničen. Ker pa je nadebudni stotnik kmalu prišel v spor s poveljnikom jugozahodne fronte, je bil leta 1916 premeščen na Cetinje. Toda že leta 1917 pa je bil postavljen za načelnika obveščevalnega oddelka v obveščevalni upravi generalštaba avstro-ogrske vojske na Dunaju, pa je menda na tej dolžnosti precej pomagal mnogim rojakom. Dne 1. novembra 1918 je bil povišan v generalštabnega majorja.

Maistrov borec, član Poveljstva II. vojaškega okrožja, poveljnik polka, načelnik štaba Dravske divizije in prvi pisec zgodovine slovenske vojske

Po zlomu Avstro-Ogrske ga je Narodna vlada Slovenije v Ljubljani novembra 1918 kot generalštabnega majorja dodelila poveljstvu II. vojaškega okrožja. Vsekakor se je pridružil generalu Rudolfu Maistru, vendar ni znano, ali je imel prej stike z zarotniško skupino tedaj majorja Maistra. Logično je, da so ga kolegi, slovenski častniki v AOV, dobro poznali, predvsem pa so vedeli, da kot načelnik obveščevalne službe razpolaga s strateškimi podatki o zadnjih dnevih avstro-ogrske monarhije in njene vojaške sile.

V Udetovem arhivu v ARS se nahaja njegov članek z naslovom **Razvoj vojaštva in vojaških dogodkov od prevrata do danes**, objavljen 1928 v zborniku *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ki ga je uredil dr. Josip Mal. Članek je javnosti skoraj neznan, saj ni evidentiran niti v Cobissu. V članku je prvi predstavil razvoj slovenske vojske, zelo kritično ocenil vzroke vojaškega poraza na Koroškem, predvsem nepripravljenost slovenskega vojaka, da se po končani svetovni vojni še dodatno angažira v bojih za slovensko mejo, pa tudi vpletanje politikov (deželne vlade) v vojaške odločitve (odobritev ofenzive polkovnika Bleiweisa). Pohvalil pa je zelo uspešno ofenzivo, ki jo je na Koroškem vodil general Krste Smiljanić, kakor tudi ustanovitev skupne vojske Države SHS oz. Kraljevine Jugoslavije, v kateri so se tudi Slovenci uspešno uveljavljali. Zdi se mi, da so ga nekateri nacionalistično usmerjeni zgodovinarji prav zaradi tega namerno prezrli, čudi pa tudi, da ga ni v Seručarjevi brošuri o *Vojaških akcijah na Koroškem 1919–1920* (Beograd, 1960). Zelo kritično ga omenja samo Lojze Ude v zborniku *Boj za severno slovensko mejo 1918–1919* (Maribor, 1977).

Kot odličen poznavalec takratnega vojaško-političnega položaja je slovensko deželno vlado nagovoril, da je 1. januarja 1919 sestavila delegacijo v sestavi Fran Smodej, duhovnik, Viktor Andrejka, generalštabni major in Franc Grafenauer, zgodovinar, ki se je v Gradcu od 6. do 22. januarja 1919 dogovarjala z Avstrijo o sklenitvi premirja. Osebne beležke majorja Andrejka in zapisnik pogovorov se nahajajo v Udetom arhivu (škatla 48) v ARS.

Pozneje je kot vodja slovenske delegacije, v kateri sta bila tudi njegov brat dr. Rudolf Andrejka in major Alojz Markovič, prisostvoval italijanski zasedbi Gorice in Primorske, seveda po navodilih Jugoslovanskega kluba, ki je zavzel stališče, da se župani zasedbi ne upirajo, pač pa naj proti njej samo protestirajo.

V vojsko Države SHS oz. Kraljevine Jugoslavije je bil uradno sprejet 30. junija 1919 s činom generalštabnega majorja. Kot poveljnik 7. dravskega polka je sodeloval v znani in uspešni ofenzivi pod poveljstvom divizijskega generala Krsta Smiljanića in si 11. aprila 1920 prislužil prestižno odlikovanje red belega orla z meči 4. stopnje. Zatem je bil postavljen za pomočnika in kasneje za načelnika štaba Dravske divizije.

Reformator vojaške obveščevalne službe VKJ in prvi načelnik ofenzivnega obveščevalnega centra VK v Ljubljani

Toda že sredi 1920 je prešel v vojaško obveščevalno službo. Kot izobražen in usposobljen obveščevalni častnik avstro-ogrske vojske je v obdobju 1920–1922 v obveščevalni upravi generalštaba VKJ sodeloval pri formiranju obveščevalne službe vojske Države SHS in Kraljevine Jugoslavije s polno podporo divizijskega generala Petra Markovića, takratnega načelnika obveščevalnega oddelka Glavnega generalštaba VKJ.

Leta 1922 je bil major Viktor Andrejka postavljen za načelnika prikritega centra ofenzivne vojaške obveščevalne službe proti Italiji in Avstriji s sedežem v Ljubljani. Tako je dejansko postal prvi slovenski obveščevalni častnik in obenem tudi vodja ofenzivne vojaške obveščevalne službe. Na tej dolžnosti je ostal vse do svoje upokojitve, 23. maja 1932. leta. Pred tem je bil 17. decembra 1923 povišan v čin podpolkovnika, za uspešno opravljanje službenih dolžnosti pa je tudi prejel dva odlikovanja, in to: red sv. Save 5. stopnje (1922) in red belega orla 5. stopnje (1928)⁴.

Prvi slovenski častnik vojaške obveščevalne službe VKJ (1919–1932)

Ljubljana, pa tudi Maribor in Celje so že v Kraljevini Jugoslaviji veljali za nekakšna »naravna« središča delovanja obveščevalnih služb. To velja predvsem za delovanje nemške, britanske in italijanske obveščevalne službe takoj po končani prvi svetovni vojni.

V znani rekonstrukciji vojaške obveščevalne službe VKJ⁵, ki so jo naredili analitiki Sdv, je med drugimi zapisano, da je pred drugo svetovno vojno v Ljubljani deloval zelo uspešen in eden najaktivnejših centrov vojaške obveščevalne službe vojske Kraljevine Jugoslavije, ki ga je formiral in vodil vse do 1932. leta polkovnik Viktor Andrejka, sicer generalštabni častnik avstro-ogrske vojske in preizkušeni pripadnik njene vojaške obveščevalne službe. Gre tudi za prvega slovenskega častnika vojaške obveščevalne službe, ki je obenem sodeloval pri oblikovanju vojaške obveščevalne službe na novo formirane vojske Države SHS oz. Kraljevine Jugoslavije, predvsem pa kot načelnik prvega vojaško-obveščevalnega centra Dravske divizije v Ljubljani.

Takratni načelnik vojaške obveščevalne službe Glavnega generalštaba srbske oz. vojske Države SHS, pozneje Kraljevine Jugoslavije, divizijski general Petar

⁴ V aprilski vojni 1941 je bil reaktiviran in je bil nazadnje zastopnik poveljnika Dravske divizije in zadnjih vojaških enot, ki so zapuščale Ljubljano. Zatem je bil svetnik v ljubljanskem mestnem svetu in nazadnje predviden kot namestnik generala Rupnika. Njegova vloga med okupacijo ni do kraja raziskana, vsekakor pa ni sovražno usmerjen proti OF in NOB..

⁵ ARS II

Marković, je naredil odlično potezo, da je strokovno izkušenega obveščevalnega strokovnjaka avstro-ogrske vojske, pa še celo generalštabnega majorja Viktorja Andrejka, poklical sredi leta 1920 v Beograd in ga postavil za načelnika ofenzivnega obveščevalnega sektorja. Namreč, major Andrejka je poleg odličnega poznavanja vseh sosednjih vojska, posebno potencialnih nasprotnikov Kraljevine Jugoslavije, obvladal tudi številne tuje jezike in je tako v novo ustanovljeno in organizirano vojaško obveščevalno službo vnesel vse tiste organizacijske in metodološke prvine, ki so tedaj odlikovale predvsem nemško in francosko vojaško obveščevalno službo.

Po opravljenih nalogah v obveščevalnem oddelku Glavnega generalštaba v Beogradu se je generalštabni major Andrejka že sredi leta 1922 vrnil v Ljubljano in v kratkem času organiziral dobro prikrit center vojaške obveščevalne službe, ki je formacijsko sicer pripadal Poveljstvu Dravskega divizijskega območja, dejansko pa je šlo za najbolj izpostavljen ofenzivni center vojaške obveščevalne službe VKJ.

Ljubljanski center vojaške obveščevalne službe je bil prvenstveno usmerjen proti Italiji in Avstriji. Zato je tudi razumljivo, da je bila prav proti tema dvema državama organizirana najbolj široka in tudi kvalitetna mreža tajnih obveščevalnih sodelavcev, pridobljenih na patriotski osnovi, tudi tigrovcev.

Kdor se vsaj malo spozna na metode obveščevalnega delovanja, dobre ve, da je OC VKJ v Ljubljani potreboval preverjene in zanesljive tajne sodelavce na terenu, torej na Primorskem in Koroškem, pa tudi v vrstah italijanske in avstrijske vojske in policije, posebno še v obveščevalni in protiobveščevalni službi (SISMI, OVRA in druge).

Ker je po letu 1919 v Slovenijo pribežalo veliko število Primorcev in Korošcev, to je prav gotovo, da so bili vojaški obveščevalci prisotni v emigrantskih in domoljubnih organizacijah in društvih. V njih so potem sklepali prijateljske zveze in usmerjali njihovo dejavnost. Poudarjam, da je prav gotovo tudi vojaška obveščevalna služba VKJ vodila operativno usklajene in dobro organizirane operativne akcije v tem smislu, posebno še, ko je šlo za zbiranje obveščevalnih podatkov o enotah in objektih italijanske vojske na Primorskem in avstrijske vojske na Koroškem.

Zato se samo delno strinjam z ugotovitvami nekaterih naših uradnih in ljubiteljskih zgodovinarjev o samoniklosti organizacije TIGR. Iz zgodovine je namreč docela jasno, da takšne ali podobne organizacije nastanejo samo na spodbude iz tujine, od zunaj, v konkretnem primeru iz Ljubljane, Slovenije.

Da so moja predvidevanja točna, bi lahko razbrali iz podrobnega proučevanja policijskih zapisnikov proti tigrovcem, ki so vedno hoteli odkriti sodelavce, vodje organizacije in tudi zveze s tujino, z matico.

Končno, tudi polkovnik Andrejka je bil 1930 odstavljen prav zaradi tega, ker je italijanska policija imela konkretne podatke o povezavah tigrovcev z OC VKJ v Ljubljani. Tega podatka seveda policija ni mogla izsiliti od zaprtih tigrovcev, ker ga niti niso mogli vedeti, pač pa je skoraj gotovo, da so podatke dobili v

Beogradu, ker so tudi v obveščevalnih službah včasih sestavljali t. i. zbirne informacije, posebno ko je šlo za »opravičevanje« finančnih ali materialnih izdatkov.

Če pa so italijanski agenti v OS GŠ VKJ lahko prišli tudi do poročil posameznih tigrovcev ali zbirnih informacijah po določeni problematiki, potem seveda ni bilo težko identificirati posameznike ali celo dele organizacije. Če pa je italijanski agent bil celo načelnik šifrantskega odseka, potem seveda ni čudno, da so prihajali tudi o najbolj zaupnih dnevnikih poročilih.

Da so bili tigrovci zares povezani z OC VKJ v Ljubljani, ne samo po obveščevalni, temveč tudi po diverzantski »liniji« so že leta 1928 odkrili organi italijanske protiobveščevalne službe, skoraj gotovo po zaslugi agenture iz Beograda, potrjuje prav odstop oz. zamenjava polkovnika Andrejke, saj je bil prav on označen kot glavni koordinator dejavnosti tigrovske organizacije v Trstu in Gorici. Moral je odstopiti na zahtevo načelnika GŠ VKJ, saj je le tako omogočil dalje delovanje obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani. Ker je znano, da je Danilo Zelen že tedaj povezoval delovanje tržaške in goriške skupine tigrovcev z Ljubljano, je več ali manj jasno, da je šlo za OC VKJ v Ljubljani, verjetno pa tudi z podobnim OC na Sušaku.

Drugi mož, ki je največ prispeval k uspešnemu delovanju TIGR-a je vsekakor **Anton Batagelj**, doma iz Šturij pri Ajdovščini, je bil leta 1923 postavljen za načelnika obmejnega komisariata na Jesenicah. Šlo je za izpostavljene urade, ki so bili ustanovljeni v času, ko je bil policijski minister v Beogradu dr. Anton Korošec, sicer vodja Slovenske ljudske stranke. In prav Batagelj je že od leta 1924 aktivno sodeloval z majorjem Andrejkom, predvsem pa je v svoje delovanje vključil številne primorske rojake, med njimi tudi najbolj aktivne tigrovce (izdaja prepustnic, omogočanje ilegalnih prehodov tigrovskih kurirjev, prenos propagandnega in sabotažnega materiala). Kasneje je bil Batagelj vodja Ujke – urada jugoslovanske protiobveščevalne službe v Beogradu. Velja še dodati, da je bil tudi Viktorjev brat dr. Rudolf Batageljev znanec, saj je bil visoki uradnik policijskega ministrstva v Beogradu.

Zaradi delovanja tigrovcev na Primorskem je italijanska Ovrha – politična policija, s široko mrežo ovaduhov in vohunov, okreplila delovanje, vendar kljub množičnemu terorju ni uspela zlomiti upornih Primorcev. V začetku 1928 so preko ovaduha italijanskega konzulata v Ljubljani uspeli odkriti močne tigrovske organizacije v Gorici in Trstu, pa so sledili znani procesi. Zaradi sodelovanja z ljubljanskim centrom vojaške obveščevalne službe so bili v Trstu poleg Antona Batagelja obtoženi (in dejavnost dokazana) Slavko Bevk, Andrej Manfreda in Ivan Lenardič. Ostalim vohunstva niso dokazali. Vse to je pripeljalo do tega, da je moral polkovnik Viktor Andrejka, kot dejanski organizator dotedanega tigrovskega sodelovanja, zaradi interesov službe sredi leta 1932 tudi odstopiti.

Celotno delovanje ljubljanskega centra vojaške obveščevalne VKJ v obdobju 1922–1941 bi veljalo podrobneje raziskati in obdelati, saj je za to dovolj

dokumentov v domačih in tujih vojaških arhivih. Fragmentarno se je mnogih epizod lotila dr. Jerca Vodusek Starič v knjigi *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942* (Ljubljana, 2002), pa nekatere, ki so povezane s polkovnikom Viktorjem Andrejka, tudi navajam.

Nedvomno bo držalo, da je major Andrejka, takoj ko je leta 1922 v Ljubljani organiziral center vojaške obveščevalne službe, ki je bil prvenstveno ofenzivno naravnani proti obema sosednjima državama – Italiji in Avstriji, poiskal tudi zaveznike. Med prvimi so tako bili Francozi, stari sovražniki Italije, konkretno predstavniki francoskega konzulata, ki je bil ustanovljen v Ljubljani že leta 1921. Ker je major Andrejka znal tudi francoščino, je prav gotovo dobro vedel, kaj lahko dobi od prekaljenih francoskih obveščevalcev – konzulov, ki so se menjali. Pomembno vlogo pa so imeli tudi lektorji (francoski in drugi), sicer dobro prikriti obveščevalci.

Enako velja tudi za ostale konzulate, ki so obstajali v Ljubljani, zlasti za britanskega, pa tudi za tiste, ki so bili v sosednjem Zagrebu. Ker pa je šlo tudi za ofenzivno usmerjenost ljubljanskega centra vojaške obveščevalne službe, je prav gotovo, da je center izkoristil vse možnosti za protiobveščevalni vdor v italijanski in avstrijski konzulat. Tudi češki.

Ne smemo zanemariti dejstva, da so se vojaški obveščevalci povezovali z raznimi domoljubnimi in polvojaškimi organizacijami, društvi in strankami, saj so le tako prišli v stik z vojaško izobraženimi kadri, ki so bili tudi najbolj uporabni za zbiranje vojaško-obveščevalnih podatkov. Novi načelnik vojaško-obveščevalnega centra je tudi dodobra izkoristil splošno protifašistično in protinacistično razpoloženje zlasti Primorcev in se je tako naslonil na domoljubne organizacije ali stranke in njihove voditelje.

Gre predvsem za prvo nacionalistično organizacijo Orjuno – Organizacijo jugoslovanskih nacionalistov, ki je bila 1922 preoblikovana iz dalmatinske mladinske organizacije in se je hitro širila po vseh delih nove države. Slovenski vodje, ing. Marko Kranjc in ostali, so imeli že od vsega začetke neposredne stike z načelnikom centra in preko njega menda dobivali tudi orožje.

Posebno mesto so imele tudi razne druge organizacije, kot so Narodna odbrana, sicer stara srbska polvojaška organizacija, ki jo je v Slovenji vodil dr. Josip Cepuder, Branibor (vodja ing. Janko Mačkovšek), Tabor, strelske družine, pozneje, po prepovedi 1928, pa tudi organizacije sokolov in orlov. V arhivu VKJ so ohranjeni dokumenti ne samo o medsebojnih stikih teh organizacij z vojaškimi (obveščevalnimi) organi, temveč tudi sezname posameznih organizacij, ki so obveščevalcem služili predvsem za izbor tajnih sodelavcev.

Kot sem že omenil, je tigrovska organizacija na Primorskem »padla« v Ljubljani, saj je ovaduh italijanskega konzulata izvedel za dokaj nekontrolirano delovanje pristašev Orjune. Ti so imeli celo posebno obveščevalno skupino, ki jo je vodil Jože Kukec, in se je direktno sporazumevala z Andrejko, ta pa je določene podatke posredoval tudi francoski in češki obveščevalni službi.

Andrejka je vzdrževal tudi stike s posamezniki na pomembnih položajih v policijski in diplomatski službi. Omenil sem že Antona Batagelja, načelnika obmejnega komisariata na Jesenicah, da ne omenjam drugih (Maribor). Vzdrževal pa je stike z znanci, ki so odhajali v diplomatsko službo. Med njimi naj spomnim samo na dr. Janka Pretnarja, znanega jezikoslovca in podpornika orjunašev, ki je pred letom 1930 odšel na veleposlaništvo v Prago.

Zdi se mi tudi povsem logično, da se je center vojaške obveščevalne službe v Ljubljani, ki je imel tudi sekcijo za protiobveščevalno delo, ukvarjal tudi s kontrolo in vdori v tuja konzularna predstavništva v Ljubljani. Znan je npr. vdor orjunašev v pisarno italijanskega generalnega konzula Gavottija na Erjavčevi cesti (pridobili so kuharico, prepisovali dokumente in podobno), ki naj bi ga organiziral francoski konzulat. Po mojem je šlo za dobro načrtovano akcijo Andrejkovega vojaško-obveščevalnega centra, ki je vzdrževal tesne zveze s slovenskim vodstvom Orjune. Dejansko je šlo za vrhunski dosežek vsake protiobveščevalne organizacije, ki zahteva temeljite priprave in strokovno vodenje, saj podobne akcije ne more izvesti neka strankarska skupina. Namreč, po tajnem vstopu v konzulat so tudi s ponarejenim ključem odprli glavni sef, kjer so našli seznam 15 agentov v Ljubljani, ki so aktivno delali za italijansko vojaško-obveščevalno službo in politično policijo – Ovro. Glavni med njimi naj bi bil neki Perić, ki so ga jezni orjunaši takoj zatem leta 1928 likvidirali kar na cesti. V zvezi s tem naj bi francoska vlada celo posredovala, da se Italijanom prepove takšno obveščevalno delovanje in odpokliče ne samo generalnega konzula v Ljubljani, temveč tudi italijanskega ambasadorja v Beogradu Bodrera, sicer osebnega prijatelja kralja Aleksandra.

V svoji knjigi *Balkanski vojaški poligon* (Ljubljana, 1998) sem predstavil podatek iz arhivov Kos JLA, da je imel glavne zveze s tigrovci center vojaške obveščevalne službe VKJ na Sušaku, zlasti njegov načelnik, kapetan Savo Janković, ki so ga Nemci leta 1941 ujeli. Kot sodelavec tega centra se omenja tudi Danilo Zelen. Poleg tega je ing. Vladimir Feller iz Zagreba, sodelavec sušaškega centra, kasneje vodil del tigrovcev in izvrševal naloge britanske obveščevalne službe. Nazadnje pa se je povezal z znano britansko obveščevalno mrežo Bbz, ki sta jo iz Ljubljane vodila major Ante Anić, bivši obmejni komisar v Mariboru, in polkovnik Vladimir Vauhnik, oba dobra znanca polkovnika Viktorja Andrejke. Navedel sem tudi, da je imel italijanski vojaški ataše svojega tajnega sodelavca celo v obveščevalnem oddelku Glavnega generalštaba VKJ, pa mu tako ni bilo težko priti do podatkov o tigrovcih – obveščevalcih in diverzantih, ki so aktivno delovali proti Italiji.

V ARS sem 10. marca 2010 pridobil dokument kvesture iz Gorice z dne 3. aprila 1928 (AS 1931/2021 str. 104), v katerem je kapetan Adolfo Perthem obširno poročal o »podpolkovniku Andrejka Rodolfo Vittorio«, obveščevalcu iz poveljstva Dravske divizije v Ljubljani, ki je vzdrževal številne vohunske stike z osebami iz Trsta in Gorice, neposredno in preko Antona Batagelja.

Po goriškem in tržaškem procesu proti tigrovcem leta 1930 in odstopu polkovnika Viktorja Andrejka (1932) so se tigrovci in orjunaši razšli. Tudi francoska obveščevalna služba se je leta 1935 umaknila iz Slovenije. Njeno vlogo je zatem prevzela britanska obveščevalna služba IS (lektor Aleksander Lawrenson na ljubljanski univerzi, pozneje vicekonzul v Zagrebu) in tudi Soe (kapetana John Evam, sicer dopisnik Reuterja, in William Stuart), pa tudi sodelovanje z vojaško obveščevalno službo VKJ, ki je tigrovce tudi množično uporabljala za obveščevalno-diverzantske naloge proti Italiji.

Kasneje naj bi tigrovce pri ljubljanskem centru vojaške obveščevalne službe zastopala prof. Ivan Rudolf - Učenikov iz Trsta, tudi agent IS, in Anton Lipnik.

Polkovnik Viktor Andrejka je bil uradno upokojen 23. maja 1932, vendar menim, da je bil dejansko odstavljen (zamenjan) že 30. julija 1930, ko je bil »uradno« razglašen kot »nesposoben za terensko službo, sposoben za pisarniško«, in je potem dve leti usmerjal svojega naslednika.

To je bil kapetan, pozneje podpolkovnik, Branko Plhak, lažno ime Andrejčič, rojen 1898 v Žalcu, češke narodnosti, poročen s Črnogorko Danico, brez otrok, prijavljen v Ljubljani, na Streliški 22. Imel je uradni naziv »obveščevalni častnik Glavnega generalštaba VKJ«, saj sta bila obstoj in lokacija centra vojaške obveščevalne službe Dravske divizije še nadalje prikrita. Ker se je medtem reorganizirala tudi celotna obveščevalna in protiobveščevalna dejavnost – vse niti so se namreč stekale prav v omenjenem centru, je razumljivo, da sta se povečala tudi njegova vloga in obseg dela. Tako so bili na center vezani obmejni komisariati, uprava politične policije (Anton Vrečar), poveljstvo orožništva (polkovnik Alojzij Barle, 1940) in tudi odsek za javno varnost banske uprave (Anton Batagelj, Franjo Čermak). Njegov center, imenovan kar »Plhakov center«, so nemški obveščevalci odkrili že 1939 in ga imeli za zelo uspešnega, podpolkovnik Plhak pa je veljal za enega od najboljših slovenskih vojaških obveščevalcev, saj so njegove agente gestapovci odkrili šele leta 1944, nekaj pa tudi Udba v povojnem času. Njegov pomočnik je bil major Vladimir Simončič - Goričan, doma iz Gorice, po vojni novinar pri Tovarišu.

V ljubljanskem centru vojaške obveščevalne službe so svoje znanje in izkušnje preverjali naslednji častniki: podpolkovnika Jaklič in Vladimir Simončič, majorji Mirko Tomić (pozneje načelnik mariborskega centra, ustaši so ga aretirali 1941, zato je naredil samomor), Drago Slekovec (pozneje načelnik sušaškega centra, maja 1941, v nemškem ujetništvu), Radovan Ulepić, Predrag Stefanović, Savo Janković (načelnik sušaškega centra), kapetana Josip Lesjak - Lampe (načelnik protiobveščevalne sekcije vojaško-obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, namestnik majorja Karla Novaka, poveljnika slovenskih četnikov, jeseni 1942 so ga domobranci zverinsko ubili, menda zaradi zvez s partizani) in Berto Ilovar - Kranjc (Lesjakov namestnik, pozneje pribočnik majorja Karla Novaka, tajno sodeloval in prestopil k domobrancem) itd.

Nekaj njegovih operativcev in sodelavcev sem verjetno našel tudi med pripadniki slovenskega četništva, večina pa se je pridružila britanskemu centru Bbz, ki sta ga vodila major Ante Anić in polkovnik Vladimir Vauhnik.

Med zaupnike in najbolj aktivne sodelavce »Plhakovega centra« lahko štejemo tri strankarsko-politične voditelje, in sicer: dr. Milka Brezigarja, dr. Vilka Vrhunca in ing. Janka Mačkovška, ki pa jih je k sodelovanju pritegnil že polkovnik Andrejka.

Zaradi izredne aktivnosti in tudi uspešnosti ljubljanskega obveščevalnega centra, ne samo proti Italiji, temveč tudi proti Nemčiji (primer Wedam oz. ofenzivni vdor v nemški obveščevalni center v Celovcu pa tudi dejavnost polkovnika Vladimirja Vauhnik v Berlinu), so izzvali silovit nemški pritisk na vseh ravneh proti obveščevalni dejavnosti, ki se je širila iz Ljubljane. Načelnik GŠ VKJ, armadni general Petar Kosić (1940–1941), je bil agent Abwehra, pa tudi Dragi Jovanović, šef beograjske policije, agent Gestapa, sta dosegla, da je moral divizijski general Dragoslav Milosavljević, načelnik Obveščevalne uprave GŠ VKJ, opraviti inšpekcijski pregled v Ljubljani, nato je bil podpolkovnik Phlak zamenjan in premeščen v Skopje (maja 1941 utonil pri umiku iz Soluna proti Egiptu, ko so Nemci potopili ladjo). Na njegovo mesto je bil postavljen major Drago Slekovec, že prej operativec tega centra, pozneje na dolžnosti načelnika centra v Sušaku. Seveda so sledile številne spremembe, tudi kadrovske. Policija je zamenjala vodilne v obmejnih komisariatih. Major Slekovec je seveda moral pretrgati neposredne stike z britansko obveščevalno službo, ni pa povsem jasno, na katero stran se je nagnil (od 1. maja 1941 v nemškem ujetništvu, zasliševal ga je Gestapo, po osvoboditvi tudi Udba). Tako ga je 1. aprila 1941 zamenjal namestnik major Predrag Stefanović. Ko je major Simončič uničil mariborski in ljubljanski arhiv, sta oba centra prenehala delovati. Vendar so kopije dela arhiva ostale, pa tudi ljudje, ki so nadaljevali svoje poslanstvo. Pravijo, da očetovo delo nadaljuje še otroci obveščevalcev!

No, sloves uspešnosti in ofenzivnosti ljubljanskega centra vojaške obveščevalne službe VKJ je med pripadniki obveščevalnih služb še dolgo obstajal, zlasti po zaslugi polkovnika Viktorja Andrejka in tudi vseh tajnih sodelavcev, predvsem tigrovcev.

Posebna je zgodba mariborskega centra vojaške obveščevalne službe, ki sta ga od leta 1935 vodila major Mirko Tomić in njegov pomočnik major Ante Anić, ki je bil do 1939 neposredno podrejen ljubljanskemu, kasneje pa obveščevalni upravi GŠ VKJ. No, to je že posebna zgodba. Pa tudi centra v Celju ...

Družbenopolitična aktivnost po upokojitvi (1932–1941)

Ker niso našli še nobenih spominskih zapisov, predvidevam, da se je polkovnik Viktor Andrejka še nekaj let po upokojitvi ukvarjal tudi z obveščevalnim delovanjem, saj že po naravi službe vodje vojaške obveščevalne

službe niso mogli takoj prekiniti številnih stikov s svojimi viri in tajnimi sodelavci. Mislim, da je vsaj do leta 1935 pomagal tudi svojemu nasledniku na dolžnosti načelnika ljubljanskega obveščevalnega centra.

V Digitalni knjižnici Slovenije so ohranjeni časopisni članki in poročila (Slovenski narod) z raznih sestankov, iz katerih je mogoče zaključiti, da se je polkovnik Viktor Andrejka kmalu po upokojitvi vsestransko angažiral v družbenopolitičnem življenju Ljubljane pa tudi Slovenije.

Po poročilu Slovenskega naroda z dne 8. aprila 1935 je bil na 4. občnem zboru izvoljen za predsednika Legije koroških borcev; to dolžnost je opravljal vse do leta 1940, saj je julija 1939 v imenu jugoslovanskega kralja izročil Ivanu Brunskoletu, čevljarju iz Ljubljane, red Karadjordjeve zvezde z meči za zasluge na koroški fronti 1919–1920. V ARS je dokument (AS 1931/105-2, str. 382) Gestapa iz Lipnice z dne 4. marca 1940, da je bivši obveščevalec in upokojeni polkovnik Viktor Andrejka, predsednik Legije koroških borcev, njegova namestnika pa Matija Arnejč in Konrad Maček, seveda z opisom delovanja od 1936, kakor tudi o sodelovanju z Narodno odbrano in Združenjem jugoslovanskih vojnih invalidov.

Legija koroških borcev (AS 1177) je bila ustanovljena leta 1934 kot nepolitična organizacija borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, najprej borcev iz Kranjske, pozneje pa še vseh drugih prostovoljcev, tudi Srbov in Hrvatov. Šlo je za domoljubno organizacijo, ki je vzdrževala tudi stike s koroškimi Slovenci. Sedež društva je bil najprej v Trbovljah, kasneje pa v Ljubljani. Glavni odbor je imel 15 članov, ki so volili predsednika in nekaj namestnikov. Legija je imela 27 krajevnih organizacij in je štela okrog 10.000 članov. Glavni pečat je Legiji dajal vsekakor njen dolgoletni predsednik Viktor Andrejka, polkovnik v pokoju. Legija je nadaljevala z delom tudi po osvoboditvi od leta 1946 naprej, vendar je bila kasneje (1951) ukinjena.

Istega leta je kot mestni svetnik v Ljubljani vodil odbor za postavitve spomenika dr. Ediju Šlajmerju, zaslužnemu zdravniku in solunskemu borcu, ki je umrl 1935 in je pokopan v Ljubljani.

V Kroniki slovenskih mest je evidentirano, da je bil 16. aprila 1937 upokojeni polkovnik Viktor Andrejka izvoljen za predsednika Olepševalnega društva Ljubljane, pa tudi, da sta bila 12. aprila 1939 polkovnik v pokoju Viktor Andrejka in univ. prof. Alojz Hrovat, kot mestna svetnika, izvoljena v vodstvo ljubljanskega Aerokluba.

Nevtralno stališče in civilna služba med okupacijo (1941–1945)

O tem, zakaj se je upokojeni polkovnik Viktor Andrejka v času okupacije opredelil za nevtralno stališče večje skupine pripadnikov vojske Kraljevine Jugoslavije, na žalost, ni verodostojnih podatkov niti osebnih spominov. Menda je imel podporo Slovenske ljudske stranke (klerikalcev), bil je član »sveta polkovnikov« (major Novak in polkovniki Vauhnik, Peterlin in Andrejka),

mestni svetnik in načelnik oskrbovalnega urada, do leta 1944 je podpiral generala Leona Rupnika, kasneje pa sta se sprla zaradi sodelovanja z Nemci. V arhivih slovenskega domobranstva in četništva ni nobenega dokaza, da bi polkovnik Viktor Andrejka sodeloval v teh kvislinških formacijah.

Iz časopisnega poročila v Slovenskem narodu z dne 15. januarja 1943 je razvidno, da je ljubljanski župan general Leon Rupnik predlagal Visokemu komisarju Ljubljanske pokrajine nov Mestni preskrbovalni urad, na čelu s predsednikom Viktorjem Andrejko, polkovnikom v pokoju, ter naslednjimi člani: Maksimilijanom Dolničarjem, kavarnarjem, dr. Josipom Hacinom, odvetnikom, Avguštinom Jankom, računskim svetnikom, dr. Josipom Krekom, primarijem, dr. Valentinom Meršolom in prof. Francem Sičem.

Velja povedati, da je bil omenjeni preskrbovalni urad s številnimi odseki življenjskega pomena za preživetje Ljubljančanov med okupacijo, saj so preko njega razdeljevali karte (nakaznice) in vse prehrambene ter druge potrebščine, tudi drva, premog in petrolej. Urad je zaposloval 33 stalnih in 102 začasna uslužbenca ter 12 začasnih delavcev.

Ker pa sem v dislociranem ARS našel ohranjene dokumente Vos na straneh 356, 357, 367, 1586, 1744, 1980, 3047, 3716, 4427, 4764, 4852, 5005, 5088, 8870, 9177 in 326/17, sem seveda podatke, ki se nanašajo na osebo »Andrejka, polkovnik, doktor«, razumel tako, da gre za oba brata Andrejka, polkovnika Viktorja in doktorja Rudolfa. Bistveno sporočilo je, da je bil dr. Rudolf Andrejka predviden za ljubljanskega župana (po končanem mandatu generala Rupnika), njegov brat Viktor Andrejka pa celo za **naslednika general Rupnika** na položaju šefa civilne pokrajinske uprave (nameraval je odstopiti že v začetku 1945)!

Podrobnosti iz poročil posameznih vosovcev so zgodovinsko zanimive, vendar nepreverjene, in sicer:

»Rupnik je še vedno bolan. Šušlja se, da bo na njegovo župansko mesto prišel Dinko Puc, klerikalci pa forsirajo polkovnika Andrejko.« (Mesečno poročilo o nadaljevanju italijanske ofenzive, julij 1943, AS 1931/367).

»V juliju 43. vključen v »polkovniški svet«, katerega sestavljajo: major Novak, Vauhnik in Peterlin (OS Lj. 1943). Hodil je na obiske k bolnemu Rupnik Levu (OS-Lj. julija 43. mas.). Gre za karton, verjetno DOS (Državne obveščevalne službe), na katerem je izpisano Andrejka polkovnik Viktor, polkovnik, Ljubljana, Gradišče 8 (brez datuma, AS 1931/326-17).

»Doktor Andrejka naj bi bil ljubljanski župan« (1943, AS 1931/944 – verjetno gre za napako ali pa so mislili na brata dr. Rudolfa Andrejka).

»Zadnje čase (se) je začela razvijati precejšnja aktivnost Bega (klerikalci), zlasti na vojaškem področju (nezaupanje v Italijane). S tem v zvezi moramo gledati tudi ... na najnovejši obisk generala (Ferdinanda) Janeža in polkovnikov (Viktorja) Andrejka in (orožniškega, Alojza) Barleta pri generalu Rupniku. Vojaška formacija bega se imenuje »Slovenska legija«, vrhovni komandant je

Avgust Novak, ravnatelj Vzajemne zavarovalnice ...« (Mesečno poročilo Vos v poglavju Bega in Miha v Ljubljani, 1943, AS 1931/328-17, str. 3).

»V okviru bele garde se je osnovala nova organizacija, katero vodi polkovnik Andrejka. Ta organizacija je v najtesnejših stikih z okupatorji, neposredno z majorjem D'Amatom (o njem je že poročano s strani »Zelenca« - ing. Grünfeld), ki je menil, da bi se dalo D'Amato uporabiti, kar je pa kasneje zanikal in sedaj to ime srečamo v zvezi z bega!). Organizacija ima nalogo uničevanja partizanov. Dejanske zveze z okupatorjem ima bivši kapetan obaveštajc Lesjak. Nameravajo izposlovati vrnitev 17 oficirjev iz Gonarsa, imen še ne ve. Pač pa bi opravljali na terenu isto delo kot »Legija smrti«! Od Italijanov bodo dobili orožje in radijske postaje radi propagande proti partizanom. Kukovca (Kukovič Kazimir) je pojasnjevala, da je to le dvojna igra: uničiti do jeseni glavnega nasprotnika: partizane, spomladi pa začeti borbo proti okupatorju. V Ljubljani imajo že četo 37 ljudi ...« Poročilo za Vita Kraigherja o izjavah »Kukovce«, 1943 (AS 1931/1980).

»V okviru bega in Miha (četniki Draže Mihailovića – moja opomba) se je osnovala nova organizacija, katero vodi polkovnik Andrejka. Ta organizacija je v najtesnejših stikih z okupatorji, ki jih vzdržuje kapetan Lesjak. Ta organizacija bi na terenu opravljala isto delo kot »Legija smrti«, tj. uničevanje partizanov. ... Kapetan Lesjak je bil pod Jugoslavijo v voj. obveščevalni službi, zlasti proti Italiji (šef mu je bil polkovnik Andrejka – moja pripomba), sedaj pa je v italijanski špijonažni (protiobveščevalni) službi. ... Nam še ni popolnoma jasna ta nova organizacija, morda je to isto, kar je bilo doslej, le da prevzema Rupnikovo mesto (ki je težko bolan in najbrž ne bo več ozdravel) polkovnik Andrejka. Bomo dalje raziskovali.« Mesečno poročilo pod rubriko Miha, 1943 (AS 1931/356 in 357 str. 3 in 3).

»Rupnik je dal ostavko (8. novembra 1944) Rössenerju na mesto prezidenta in inšpektorja domobranstva. Sam je izjavil, da ne bo več dolgo sedel tu. ... Še pred Rupnikovo ostavko pa je imel z njim polkovnik Andrejka zelo oster spor, ki se je končal s tem, da mu je polkovnik Andrejka zavpil, da je osel.« V mesečnem poročilu Vos-a pod »Pokrajinska uprava«, november 1944, (AS 1931/1744).

»Pri Rupniku se opaža velika nervoznost in utrujenost. Bajje uvaja polkovnika Andrejko v posle, da bi v primeru zloma slednji prevzel posle!« (Pod zlomom vosovec navaja situacijo, da se domobranci pripravljajo »na prehod v ilegalo k četnikom – center je bil pri Sv. Trojici nad Vrhniko«, kar pa Nemci vedo in so jim zato pobrali vso težko oborožitev, tudi strojnice). V mesečnem poročilu pod DMB, 1944 (AS 1931/1588, str. 2).

Namesto zaključka

Generalštabni polkovnik Viktor J. Andrejka (1881–1947), ki izvira iz ugledne vojaške družine, tudi plemenite Livnogradske, je vsekakor zadnji

slovenski častnik v vrhu vojaške obveščevalne službe avstro-ogrske vojske in obenem prvi slovenski častnik vojaške obveščevalne službe, vodja najboljšega centra vojaške obveščevalne službe VKJ v Ljubljani, ki je tudi tigrovce organizirano usmerjal v njihovi borbi za slovensko Primorsko. Bil je tudi Maistrov borec, prvi pisec zgodovine slovenske vojske in vodja Legije koroških borcev. Kot zadnji častnik VKJ, ki je zapuščal Ljubljano, je preprečil, da bi se aprila 1941 uničila skladišča hrane, zato je bil med italijansko okupacijo sredi 1943 postavljen za načelnika preskrbovalnega urada prav v Ljubljani. Ni se opredelil za nobeno vojskujočo se stran, sprejel je le dolžnost, da je bil član četverice generalštabnih častnikov v Sloveniji (major Novak, podpolkovnik Peterlin in polkovnika Vauhnik in Andrejka), tudi »Slovenske zaveze«. Ob koncu 1944 je veljal za naslednika generala Leona Rupnika na položaju prezidenta Ljubljanske pokrajinske uprave. Verjamem, da je kot izkušen vojaški obveščevalec tudi tajno sodeloval na pravi strani, podobno kot polkovnik Vauhnik (z Vorancem), torej z OF.

Vsekakor je Andrejka spadal v skupino nevtralnih ali »poštenih častnikov« VKJ, ki so jo vodili brigadni general Ferdinand Janež, orožniški polkovnik Alojzij Barle in generalštabni polkovnik Viktor Andrejka. O dejavnosti te dokaj velike skupine slovenskih častnikov in podčastnikov VKJ se je zaradi partijskega sektaštva premalo vedelo in pisalo, vendar še obstajajo dokumenti v ARS, ki osvetljujejo njihove poštene namene in domoljubno ravnanje.